

El Cuento del Dumenche

Número 46

PREU: 10 SÈNTIMS

De les coses dels pobles

RESÈNT DE NOVELLES EN EU CONCURS

SANTIAGO AGUIRRE

ILLUSTRATIONS DE

F. GASCÓN SIRENA

ABANS DE LLEGIR *per Joan Manuel Pons*

El Cuento del Dumenche, va nèixer com a setmanari dedicat a la novel·la curta, basada en ambients costumbristes. Seria fundat en 1908 per Lluís Bernat i Ferrer amb l'objectiu de fomentar la lectura de textos en valencià. La primera època va durar tan sols un any. En 1914 sorgia altre setmanari amb el mateix nom i tractament, que es mantindria fins l'any 1921 i que comptaria amb molta acceptació. Amb aquest folletó literari de 16 a 20 pàgines, es donava a conèixer, no sols escriptors novells, sinó també els nombrosos joves artistes que les il·lustraven.

Va ser molt criticat el fet de no existir cap normativa ortogràfica, per la qual cosa polemitzà, especialment, amb la institució Lo Rat Penat. El llenguatge que emprava és sempre el d'un valencià molt col·loquial, escrit de manera excessivament natural. Aquest tret feia, per una part, apropar exitosament a la lectura a les classes més populars, però, per altre costat, es convertia en revulsiu per als escriptors vertaderament compromesos amb la literatura.

De les coses dels pobles és el títol d'una d'aquestes novel·letes que pertany al primer any de la segona època. El seu autor, Santiago Aguirre i Verdeguer, era fill del comerciant i escriptor Josep Aguirre i Mاتيol, ben conegut a Bétera amb el malnom de *el Poll dels abrics*. Participava assíduament en les obres de teatre que la *colònia valenciana* representava en el poble. Seria l'autor de la lletra de l'*Himne de les Escoles* de Bétera, quan va tindre lloc la inauguració de les mateixes, l'any 1922.

Sense voler concretar-ho ("*un poble valencià*", ve a escriure), Santiago Aguirre desenvolupa la narració dins el poblat de Bétera, durant una de les festes grans: la Divina Pastora. Utilitza personatges, situacions i ambients que en el seu temps podien ser identificats plenament, per a la qual cosa tergiversa o amaga intencionadament alguns aspectes per si algú es poguera sentir directament al·ludit. Amb gran profusió de detalls descriptius, ens conta l'amor impossible cap una beterana que seguix escrupolosament la tradició familiar.

L'autor de les il·lustracions és el seu cosí Ferran Gascon Sirera (*el Nano*, de malnom), germà de Josep, qui més tard hauria d'adquirir cert prestigi a Barcelona en fundar la galeria d'art i lloc de trobament de la joventut avantguardista, *la Sala Blava*.

YO

¿qué voléu que vos diga de mí? ¿Ha cosa més difísil que parlar de u mateix? Un pintor s'executa l'auto-retrato y cuant més s'aproxime al orichinal, més mérit tindrà el cuadro. Un lliterato si vol escriure l'auto-biografía, cuant més s'aproxime a la veritat, serà més inchénuo; y una de dos, o es un sinser y no el creu ningú, o ment y tampóc el creu ningú. Cregau-me, es molt difísil parlar de u mateix. Estos señors del CUENTO DEL DUMEXCHU son molt salats: Primer nos demanen la fotografía y com a primera determinasió, no s'els ocurrix atra cosa que degollarnos; es clar, es lo qu' ells dirán: «chent de ploma» pos tallemls el cap. Después, envien tots els caps tallats a eixes fortalées qu' es diñuen kioscos de venta de periódics, plenes de rimers de lliteratura barata formant muralles y trincheres, ahón penchen els caps en ringlera sobre 'ls murs, com dient: «Som reus de lesa lliteratura, obrigáu el líbrat y voréu el cós del delit, pregúeu per ells, y digaumos si en chustisia están ben decapitados.»

DE LES CÒSES DELS PÓBLES

Un recórt fervorós al gran patrisí y patriarca de les lletres valensianes D. Teodoro Llorente Olivares y al inolvidable y millor salactero valensia D. Eduardo Escalante.

En temps antic

CORRIEN els anys del primer térs del sigle dénuu. Els nóstres vells encara caminaben per lo mon. Era aquell temps en que, hui la chent, pera referirse a entonses, señala en frase gráfica dient: «En temps antic». En la rechió Valensiana dormía la intelichénsia y es despereaba el cór en luches per la santa causa de l'Independénsia, primer, y la cuestió del mando suprem del Estat, después. En lo Mercat y en les parets de la Lloncha, resonaben encara, pletórics de patriotisme, els crits del Palleter, y per los camps saguntíns s' escoltava en temps el rumor del galopechar dels caballs de Roméu.

Entonses tot anaba despay; perque no había ferrocarrils, ni electricitat, teléfonos ni telégrafos, en fils o sense ells, que ho portaren y dugueren més depresa. En els hostals de la Carda, del Rincó y del Llop, se desbordaba per tot arréu, y a tot hóra, una infernal algarabía, de rodar de carros y dilichénsies, de erits de machorals, esclafits de tralles y cascabellechar de barbaes, que les aques de les reates *barateres* espolsaben al tirarse de damunt les mosques, y els impertinents tabes, que com a llepases s' agarraben al pél de les suaes y empolsides besties. El cloquetech dels caixcos de les caballeríes nervioses, sobre les llóses, que retronaba en les bóvedes d' aquells grans patis d' aspécte señorial, posaba adequat acompanyament a tot aquell alborót, a tota aquella inarmónica confusió, que sóls tenia una nóta rítmica en la cansó d' un fadrí o fadrina qu' añoraba recórts.

Podría dirse d' aquells dies, que la Siutat tenia hóra ofisial pera despertarse, pues meñs que la guardia no obría els portals a l' hóra qu' els rechidors habíen convingut, no comensaba eixe soroll precursor del resorchir de la vida siudadana. Cantaben els galls, cantaben els sentinéles el ¡alérta! y se repetíen les veus rodant, com un eco, hasta

l'infinit; gruñien les grans pórtas dels murs sobre les robelláes frontises, y un formiguer d'hortoláns desfilaba per elles, desperdigantse per els carrers en direcció al Mercat, y en póc rato, la soletat y el silénci de l' ampla plasa, eren romputs per un guirigall ensordidor que tot ho invadia. Els llauraors descarregaben les saries de verdures y hortalises, les revenedores les estenien sobre els puestos, y tal era la varietat de colors, y tantes les tonalitats dels vérts, qu' en un instant quedaba convertit el Mercat, en un trós d'hórta. Después els fadríns, arromangantse les mánegues de les blanques camises hasta el colse, creuaben les saries huidés sobre aquelles aques morunes, de crineres llargues, d' aspécte salvache, y prenint el cabás y la granereta en una ma, y ahuecant l' atra chunt a la boca, se desbandaben per els carrers al crit de «¡Ama, hia feeem...!», hasta que plenes les saries d'aquell *detritus*, que portaba en los seus ferments l' alegría d' una bóna collita, arreaben els animals cap a l'hórta, aquelles aques, que lo mateix se ocupaben en tan bruta faena, com corrien la chóya en el día de la festa, engalanaes en vistoses montures y caprichosos aparells plens d'emborlats, portant en la grupa a Visanteta o Amparo, que com a reines dels chardíns valensiáns, enchoyaben la seda dels seus cabells, en pinta, ahulles y caragóls, deixaben caure, grasiosament, sobre les galtes més fines que les pérles, les *polques* de pérles fines, y plegaben damunt el florechat chipó, el mocador de randa, que lligaben a la sintura d'anell, en el debantalet brodat d'enllubernsores «lentejueles».

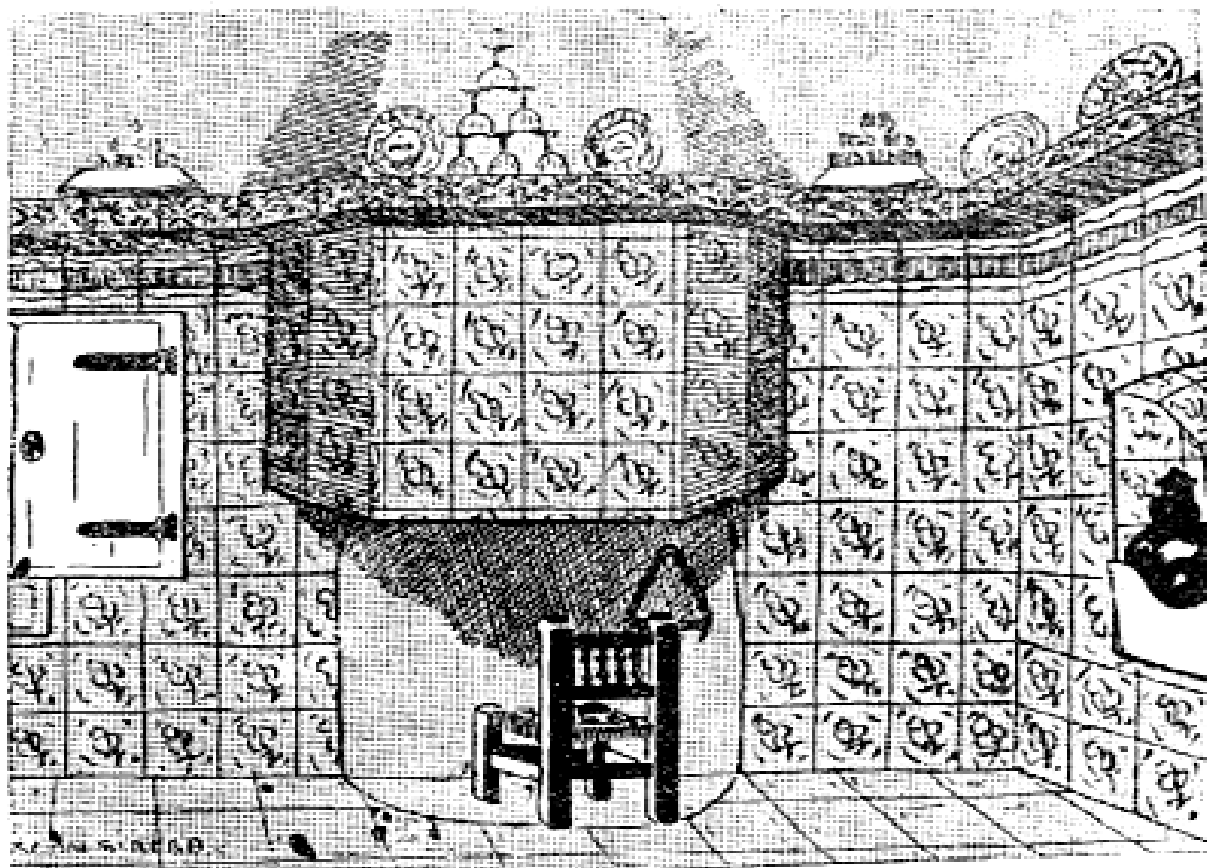
D'eixe módo vivien els nóstres llauraors. El cór posat en Deu; els braços en la térra, y els ulls en la promesa. Y així deixaben córrer la vida satisfets y dichosos, entre prec, trago y reneç.

El poble

Com ínfant que dórm tranquil y s'acaronava sobre la falda de la mare buscant en sos braços defensa contra els perills que rodechen la seua infansia, així reposaba el poble sobre la falda de la sérra, abrigantse dels rigors del ivérn o d'un mal vent que comprometera la riquesa dels seus camps.

Vist de llunt, pareixia qu' al péu de la montaña s'había parat a descansar el «ganao». Les cases, repartides a órri, y escalonaes en un terreno desigual, retocaes de cals puríssima les unes, enrunaes les altres, donaben la impressió de blancs o empardits «borregos» drets y chitats que reposaben al péu de la montaña. Campechaba en mich el campanar, y en sons alers de volá ampla y teules enverdides per la molta humitat de la plucha, era talment, alt y tieso, com el pastor de tot aquell «ganao», vichilant alérta de lo que poguera ocurrir. La Iglesia s'arremolinaba baix el campanar com si una cólla d'ovelles emporeguides s'acaronaren als péus del pastor. Més amunt, com si un bando de colomes blanques haguera posat el vól a l'ómbra dels siprers, les casetes del Calvari; y dalt de tot, en lo més próp del sél, la Ermiteta, resant una orasió de fe sencilla. Mes a una vóra, apartat del poble y solitari, hia un trós de térra sagrá que infundíx respécte y venerasió, tancat per alta paret y ostentant dalt de la entrá humil créu, ahón

florixen les flórs del recórt, y al qu' els vehins, per llevarli la tristor al seu nóm, l' han batechat gráficamente señalandlo per el de «Más dels callats»; y allá baix, estesa com una gran catifa d' esmeralda, l' hórta, el socá, el terme; y tancant este cuadro de plasevolénsa d' égloga, la lloma lluntana, y sobre la lloma, el póbte vehí; el que dia sempre que la seua festa era la millor, que les seues «disparaes» les que més roído féen, y que la divina Pastora de la seua Ermita, era la Pastora més divina de totes les divines Pastores habudes y per haber.

Este era el póbte; ¿lo nóm?, no val la pena de saberlo; Valencia.

L' Agost era el mes que gobernaba 'l añ. En tota la rechió, els póbtes se vestien de festa pera conmemorar la de la Patrona com era costúm y de rahó en tota la cristiandat; els esclafits dels «masquets», voltech de campanes y sonar de músiques, s' oía per tot arréu, com si la fe haguera explotat en una borrachera d' alegría y vullguera fer aplegar hasta el mateix sél aquell roído ensordidor.

En casa la Clavariesa

En el carrer Llarc, hia una frontera acabaeta d' emblanquinar; té el postic chapat de racholetes de manises, y en la de dalt del tot se llich: «Ave María Purísima»; cubrix el portal gran cortina de dril o de

téla mallorquina, lluint dos lletres sobre 'l volant que defén l' entrá d' aquell ample y primitiu resibiment, cuant el sól bat a les seues hóres. Per un descuit vanitós de l' ama de la casa, la cortina deixa escudriñar per u dels costats, tot lo que hia dins; allí no falta rés. La llar, coroná per 'l ennegrit fúmeral, voretat per 'l escudeller que com a choyes d' aquella corona mora, llúix peróis y casóles esperant l' hóra de cumplir com a bónes; a la dreta, la taula de pí, la pastera damunt, móble que passa de pares a fills, prendá heréncia d' ahon ix pera cóure el «Pá nóstre de cada día». A l' esquerra, la canterera en dos cánters barnisats, ¡cóm relluixen!; éstos no 'ls trauen més que pera la limpieza, pera el servisi tenen l' atre, tal y com 'l alfarer el tirá al món, nuetet, no es lluent, pero en cambi fa l' aigua més fresqueta.

Canteret; yo vulle resarte una orasió que del cór pucha als meus llábis. Canteret; etérn compañero de la chica fadrina, que vas y veus en ella tots els dies a la fonteta, si com tens ánima,—segóns diu la chent,—tingueres llengua y parlares, ¡quins secrets més dolços! ¡quines históries més peregrines mos contaries! ¡de llágrimes y alegríes, de sospirs y besos y de cuántes cóses que pasen chunt al sorollet de la canaleta, mentres s' ómpli d' aigua el teu ventre redó, de corves tan fermes y tan fresques, com aquelles en que t' han d' apoyar pera tornar a casa!

Canteret; que la teua aigua fresca siga bálsem vivificaor qu' aplaque la febra als cósos cansats y asedegats per el treball y el sól; qu' en tu tróben alivio els calors del estíu. ¡Canteret; fes sempre l' aigua fresqueta pera que grans y chicas te beneixquen!

Orlant la canterera se veuen un sin lí de pichers y picherets de totes mides y colors; dos ni han en los nóms de les teulaines d' aquell niu. Repartides per l' entrá, les cahires de morera y espart, fórtes y de profit com els cósos qu' han de descansar en elles; cósos y cahires, tot ho ha criat la térra, y lo que la térra cria es fórt. A módo d' orichinal artesonat, pencha del trespól la collita dels melóns alternant en els dorats manolls de panolles, ahon en simpático barrechat canten triunfants els colors d' hórta; y fent front a tot este cuadro, la «socolá» de racholetes pintaes a flórs y estróles, d' un blau, tan blau, que ferix la vista de tot aquell que vól mirarlo fit a fit.

A lo qu' es veu, la casa es de llauraors acomodats. Tots dihuen qu' es cá la Clavariesa.

Una chove més bonica qu' una onsa d' ór y més neta qu' el archent—els perfils y refinaments de la seua persona ho pregonen—está donantli una ma de granera a l' antrá. Si, ¡perque alló es un safor!; bó ho han posat de córfes, de papers de llepolles y sucre de coques fines, els parents y vehíns, golosos com les mosques, cuant fa un moment entraben més a tafamechar que a donarli els «molts ańs». Visanteta la Bonica, com li diu qui la mira una vólta podent resistir les puncheaes de sons ulls de fóc, no se lliuraba en el dia de la festa, en la que representaba u dels papers prinsipals, d' acudir a aquelles faenes; ¡tota una clavariesa sgranant l' entrá! ¡com habia de ser! era filla única y tenia qu' apechugar en tot.

La tía Ancheleta era una llauradora sineuantona, ascá, rumbosa y encara de bon vore; ella ya ho dia,—«*Quien tuvo retuvo...*»—y ¡eul! que tenía rahó. A la tía Ancheleta no li se paraba damunt una mosca, y la sanc li bullía en les venes com als vint aña. Se despedía de la choventut en tot aquell aparato d'untures, retócs y remendos que gasten aquelles dónes que li tenen més pór a la vellea que a la mateixa mórt, pero a pesar de tot, no podía disimular dos arrugues com dos sólcs que li se marcaben chunt a la boca, a causa de que les galtes ya comensaben a pansirse. D' esta flór que ya se mustiaba, naixqué el capoll de Visanteta.—«*Al tronco sale la rama*»,—solia contestar cuant li alababen a la filla y relluía en sons ulls, com un rellamp, el recórt d' una vanitat vensuda, y un orgull que pogué conservar mentres tingué al costat al seu Batiste, que fea sine aña que s' en había anat a demanarli cónters a Sen Pere de les vóltes que li había apedregat la collita, y no había tornat més.

Aquell bón Batiste era de masapá; ¿qu' els dumenches tornaba a casa un póc *envixcat* per culpa de les rondes del truc en la tendeta? ¡aixó que l' implicaba! ¿que ell se ficaba en algú?, la tía Ancheleta sabia disimularliu, li preparaba una tisana, y a *dormirla*, al endemá a procurar l' hacienda, porque aixó sí, el tío Batiste era *administratiu*, sabia guardar una peseta y tirar una dobleta si venía el cás. La tía Ancheleta per el contrari, caría d' eixos dóts d' economia que son tan chenerals en les nóstres hortolanes, y per lo tant, no es d' extrañar que desde que li faltá 'l apoyo del seu Batiste, anara la casa cap-avall, pues que entre la mala procura dels camps qu' estaben en mans dels chornalers y els rédits d' els dinerets que tenía presos sobre la casa, tot se ho enduya el dimóni; si qu' era veritat qu' ella no tenía prou en lo Potosí pera fer viaches a Valensia a retrátar a la filla y a atres *cuchipandes*

qu' eren del seu agrado y acomódo, ¿mes aixó qué li fea? la que havia vixcut sempre en tal *rango*, aixina tenia que continuar, que no era cósia de que ningua del pòble li «chafara la guitarra». Además, si havia desposat a Batiste, fon perqu' era ric, y si havia deixat el seu pòble y al seus, era pera menchar pròu y desvanir a més de quatre... males pells que habien portat en llengües la seua honra. Pero ella ho apañaria tot; ¿no era Visanteta bonica com ho havia segut ella? ¿no tenia partit entre els fadrins? ¿ya li buscaria ella qui li portara la felicitat a casa!

Per atra banda, Visanteta, que no entenia de ródits ni nesesitats, no partisipaba dels propòsits de sa mare, y deixaba florir en son còr, més téndre que un capoll a la matiná, uns amors que, si no eren presisament els qu' ensomiaba la tia Ancheleta, omplien els desichos d' una fadrina chove y vanitosa. La tia Ancheleta no ho ignoraba, que no faltaben bónes ánimes pera dur relaixos, y no volent consentir que les cósies s' enredraren més de lo que convenia, procuraba tallarli els pasos, pera que alló que ya comensaba a fumechar, no fera flames. Així es qu' en aquella casa, no s' acababen may les morisquetes ni els disgusts, y se repetia la mateixa essena tots els dies:

—¡Así, no hia més *rey ni róca*, que la meua voluntat!

—¡Siñor! ¡y quines ganes d' estralechar debaes!

—Conque, ya ho saps; el Barberet, eixe... fachendós, pera tu, *requiescat*.

—¡Pobret!

—¿Que t' burles?

—¿Quí, yo? ¡vosté ensomia!

—¡Contestàora! ¡desllenguá! ¡Si no fora el día que 's, eixa cara te la fea com un pimentó!

—¿Vól callar y no donar que dir? ¡Chesús, y quina dóna!

—¡Tu tens la culpa!

—¡Yo!

—¡Sí, tu!

—Yo no dic rés.

—Pero fás, qu' es pichor.

—¿Qué fás yo? ¡sapiam!

—Que no vóls óreure a la mare, que tens el cap pló de pardalets y que t' els he de espantar, mes que revente.

—Pos ya pót «encomensar»...

—Tu te casarás en el *Frara*.

—Chustet y cabal, en aixó pensaba ara mateixa.

—Pos yo, ya ho tinc pensat y bó.

—Mare: «Casament y mortalla, del sél devalla».

—Pos el teu sél es la botigueta de la plasa, d' ahon ell será 'l amo y ahon hian més dobles que pedres en lo barranquet.

—Al còr no se li mana, mare.

—Y el día que no tingues que posar en el peról, ¿mencharás còr? ¡animall Tot aixó son tontaes y fum de boches.

—Mire, no me parle d' eixe suchécte.

—¿Qué té el chíc pera que no t' agrade?, bon hóme, treballaor y ric, ¿qué més póts desichar?

—Sí, pero pareix qu' estiga bobo.

—¿Bobo éll? ¿Frare n' has vist algú bobo? Ara, que com tú no li fás cás... es clar, el chic se torba en cuant te veu...

—¡Pos, que no me mire!

—¡Mala criansa!

Visanteta oía a sa mare com qui óu plóure; mes per son cap pasaben atropellantse els pensaments llaytant per deféndrela d' una pasió inconscient y fólta que comprometía el seu perviandre; pero no era aquell día apropósit pera sofocarse, que no lluiria prou la seua cara en la prosesó, pera que se fijara en ella, aquell mala sanc del Barberet, que li havia robat el cór, y que fea uns dies estava donantli sés en la Purisimeta, la seua rival de sempre, la que se repartía en ella el reinat de la bellesa en el poble; ¿acás ella li havia fet motiu pera que la mortificara axina? ¿no era éll 'l amo de tota la seua persona? ¿qué més volia? en estos caps de córda se devanaba el servell, sense traure niugún trellat!

Mentres tant la tia Ancheleta, qu' havia notat que sa filla anaba adonantse, posant en les paraules un tó més falaguer, deixaba caure chunt a l' orella de Visanteta, consells y móts, pera retornarla a lo que ella creía de rahó:

—Visanteta, filla... creu a la mare... fesli cás... t' ho diu per ton bé...

Visanteta, siga perque descubria algo halagaor en els propósitos de sa mare, siga perque li ho feu dir la febra d' uns sés que no podia contindre, exclamá d' esta manera:

—¿Sap lo que li dic, mare? Que pót ser que vosté estiga en lo sárt, que vach a créurela, y... a vore vindre.

—Deu que te beneixca—contestá la tia Ancheleta,—mentres que a la Bonica li rodaben per les róses de les galtes dos llágrimas, qu' anaben a regar aquells chesmilers de brazos, que tantes vóltes habíen acarisiat al males entrañes del Barberet.

En estes estaben, cuant rompé el silénsi un «Ave María», seguit del «¿se pót pasar?» d' ordenansa, y al reconéixer la tia Ancheleta en la veu a Micalet el Frare, li faltá el temps pera escabullirse, com a teulaina treta en estos llansos.

—«Avant qui siga»,—tingué que respóndre Visanteta, después del «sin pecado», de regla; y entrá Micalet, que se torbá com un quinto, al encontrar asóles a aquella tortoleta tan arisca als seus halagos.

—¿No está ta mare?, digué el chic.

—Ahí dins,—contestá ella,—y pensant que l' ocasió no torna, y posant en les paraules eixa dolsor de gata moixa, que totes les femelles son mestres en finchir, dugué la conversasió ahón a ella li convenia.

—¿Qué no te sentes?

—No, que duc presa.

S' oixqué rumor per lo corral; y la Bonica, pera no deixar les cósas a miches, tancá la conversasió d' esta manera:

—Pos si no fens rés que fer cuant s' acabe la festa, y vóls anar a la Fonteta d' els oms, allí aniré yo, ¿vindrás?

—¿No m' pegarán?—contestá Micalet en molta sorna.

—Crec que no; pero si tens pór, no vingues;—li retrucá ella, en molt

de retintín, pera picarlo; y éll, ferit en lo més fondo del seu amor própi, per el tó socarronet que posá en les paraules aquella desdeñosa dels seus pensaments, soltá sec y desisíu un ¡aníré! que més que conformitat a una sita, pareixia una amenssa.

Entrá la tía Ancheleta del corral chafant fórt, qu' era de les que avisaben aváns d' arribar, y en la cara més alegre que disapte de glória, se li conexia de sent llegües qu' había estat escoltant, y fentse de nóves, se dirichí a Micalet cariñosament:

—¿Tú per así? ¿fill que t' pórtas?—y el chic més torbat qu' un «all y y oli», li digué:

—Venía a dirli, que m' envíen els Machorals a qu' els diga, que la prosesó ix a les sis en punt, y qu' un póc aváns pasarán a arreplegar a la Clavariesa; qu' estiga apunt.

—Dígueslos de la meua banda, que póden estar descansats, y que vinguen cuant vullguen y els acomóde.

—Bueno, adiós.

—¡Ah! gracias per lo recaó.

Ixqué Micalet tant marechat, que s' enrollá en la cortina, tropesá en lo bancalet, y aná pegant vinsellaes un bón trós, a lo que mare y filla, no podentse contindre, esclataren en una rialla.

La Clavariesa

A les sine y micha en punt estava la *Bonica* tota enflocá. Vól dir-se, qu' el cariño y la vanitat de sa mare, l' habíen enchoyá de tal módo, que pareixia un *escaparate* del carrer de Malaenes. Pinta, ahuelles, barquillos, collars de pérles, patena, anells d' ór y archent, diamants y llistes l' envoltaben per tot arréu, y relluía per totes bandes com una imache milagrera. Al primer cólp de vista, no se podía assegurar si era la favorita d' un sultán escapá d' un harem, o una véroche de les hórtes valensianes.

¡Estaba hermosa! Els cabells, més negres que l' ondrina, caíen graciosament per baix de la mantellina de randa com dos ales de córp sobre son front d' alabastre; l' emosió natural del moment, li ensenia de pórpora les róses de les galtes, y una flór de magraner li había esclatat sobre la boca. ¡Bonica estava de veres la *Bonica*!

Sentá en la cadira de repós, en mich de la entrá, l' había colocá sa mare pera que tots l' admiraren bé. Apresonat per lo mocadoret de batista fina, en la má, tenia el siri, que plé de pesiguets, de floretes de colors y fils d' archent, semblaba una banderilla de lujo.

Tots estaben allí; parents, vehíns, amics, amigues, grans, chiquets, mirantla y remirantla a son plaer. La chent s' amontonaba a la pórtas fent puntetes per vérela millor, y era tant el afán per asomarse, que si tots no portaren en la cara alegría de festa, s' haguera cregut que allí había ocurrit una desgrasia.

En aixó s' oixqué 'l redoblar del tabalet y les nótes chillones de la donssina;—¡ya están ahí!—cridaren unes veus; la chicalla escomensá a fer vóltos y cabrióles, y aquell «chentío», com obedint a una consigna,

s' apartá a una banda y atra del carrer, deixant pas als Machorals que venien triufant d' alegría.

Les cares curtides al sól de mich día, alts els caps, flamechant en ells els mocadors de pita, els chopetins brodats, les faixes de seda lluentes y de colors chillóns, els saragüells de blancor de cals, les calses y les espardeñes de careta lligaes a estil de sandalia en betes de coloríns, entraren aquélls buenmosos, com entra en lo fórt del estiu una bocaná de vent a garbí, en casa la clavariesa, ahon pera tots tingueren un dicho o una paraula.

La tía Ancheleta els serví unes copes de «escarchat», qu' apuraren después de fer boca en uns rollets d' aiguardent; y hasta el don sainer bufá cap a dins, ya que tant tenia bufat cap a fóra.

Se feren els cumpliments d' ordenansa; «¡teuplante, teuplante, teurecontraplante!», digué el tabalet; rompé la donsaina en apoyatures y refilements endolsits per 'l escarchat que li quedaba en los llabris al donsainer; s' alsá la Clavariesa, y li pegá sa mare l' última mirá y el últim retóc, desenganchantli la mantellina y una llista que se li había enredrat en lo farolet de la mánega, y después de recomanarli qu' anara en cuidao no se cremara la róba o se la tacara de sera, l' entregá a aquells fadrins, que preñintla per la má, y en posició de ball, la tragueren pórtes en a fóra entre 'ls vítols y les aclamasións de la multitud.

—¡Que vixca la Clavariesa!

—¡Vixcaaaa!...

—¡Ché, ma qu' es bonica!

—día 'l u.

—¡Cóm relluix!—día 'l atre.

—¡Pareix una Mare de Deu—día la de més allá.

—¡Molts anys, Ancheleta!—digué una vehina a sa mare.

—Grasies, Trechudetes; que tú ho veches,—contestá agrañida.

—¡Qué tobor de mare! ¡aixó son clavarieses de tiqueta! exclatoná una dóna desgrená, d' anques abultaes, la falda desgarrá, y en més chorritóns qu' una almásera, y que duya a módo de cánter un moñicót, de cabell estopenc, cara bruta y caentli dos canéles próp de la boca, les que

CASCUN SIRERA.

sostenia en la punteta de la llengua. Y la *Bonica* pasá entre aquell chentio que li fea honors de reina, en la honestitat d' una vérche consagrá a un cult oriental per un fakir: y les esclatonaes qu'arrancaba la seua bellesa, anaben fent florir en la cara totes les róses de Mach.

La tia Ancheleta entrá de la pórtta fent botiches y eixugantse en la punta del debantal una llágrima que no pogué reprimir; al observarla son cuñat Andreu, qu' estava *fense* una copa, exclamá:

—Chica, ¡aixó qu' es?

—¿Qué vóls?—contestá ella—¡es ma filla, y m' enrecórde cuant a mí me pasaba igual!—y ficantse en lo cuarto rompé 'n un plór; a lo que Andreu al oirla, acabá posantli este comentari:

—¡Ma qu' está aixó bó! ¡Pos ché, ni que la dugueren a penchar!

La prosesó

La prosesó ya había eixit de la iglesia, y embocaba per lo carrer Machor, ahon no había balconet ni finestra que no lluíra, de domás o de percal, póbre o ric, el seu cubertor blau, gróc o róch, según el gust del amo de la casa; ni pórtta, portal o portalet, d' ahon no pencharren u, dos y en algúns hasta quatre cresóls, pera llumenar el pas de la Patrona.

La chent pasechaba amunt y avall, trapichant l' enramá, y se saturaba l' ambient d' un olor áspre, de murta y de herbes de la montaña. De sobte digueren unes veus:—«¡ya está ahí!»—y s' arremoliná la chent a les pórttes per vore millor. Els vestits clars de les chiques fadrines, destacant dels oscurs de les velles, donaben una nóta pintoresca y poética sobre els portals, que semechaben canastillos de flórs, o masisos d' un chardí. Aparegué la prosesó.

La Creu anaba davant, duta per l' escolá; els escolanets en los canelóbres als costats, duyen unes sotanes d' un róch color de lleu, plenes de chorritóns de sera, que deixaben a la vergoña mich pam bó de cames; el tabaler y donsainer a la vóra, tocant lo més escullit del repertóri: venien darrere dos rastres de chiquets en canelotes, y distrets y entretenguts al vore als parents o als amics, li clavaben la canéla al de davant, posantlo de sera fet una llástima; el vicariet en lo mich, els arreaba a calbóts pera que no trencaren la fila; darrere dels chics, l' anda del *Niño*, vestit de pastoret; seguía el guió de la Pastora, portat per lo president de la cofradía y els cordóns per dos de la chunta; y después dos ringleres de lo més granat del póble en sirís, lluint en sos pits escapolaris de la Patrona.

S' acostaba l' anda de la Pastora; se veía vindre tota plena de llum, y duent un moviment acompasat y rítmic de marcha.

Ans d' arribar la Divina Pastora, y entre les dos files de cofrades, un estól de chiquets y chiquetes de les families més acomodades del póble, vestits de pastorets y pastoretas, donaben una nóta choyosa; U n' había qu' era ben distinguit de tots; li corresponía, per dret, anar millor vestit qu' els demás; els atres no sentien séls; éste era Pepet, el fill de l' alcalde; axí es, qu' era un pastor de lujo, com si diguérem un pastor dels pastores. L' alcaldesa había agotat l' inchéni pera ataviar a

Pepet, y no havia perdonat gasto ni sacrifici; volia deixar la fama bon sentá, y naturalment no li faltaba detall; al vórelo se podia creure que s' havia escapat d' un Belemet; relluia per totes bandes, de percal-raso y de galóns d' ór; ¡quina samarra y quin surró! ¡imitació d' armíño y en unes espigues doraes! ¡quin gayato més enflocat! ¡alló era vestir pastors y no lo que volia la mestral! ¡qué sabia ella d' eixes cóses?

Pepet s' havia empeñat en traure un «borreguet», regal del seu padri;—¡el trac o no ixí!—havia dit, que tiraren per ahon volgueren; y davant d' aquella resisténcia tan desisiva, no hagué més remey que compláurel, que no era cosa después de fet el gasto que no e' aprofitara. Ompligueren, pues, el borrego d' orelles a rabo de llasets y llisnes de colors, y allí anaba; os dir, no anaba, el portaben, porque anar no volia; siga que se emporeguía de les llums, siga que no havia vist may pastors tan lluent, lo ben sért es, que apuntalaba les quatre pates en terra, com si el clavaren, y no habien fórses humanes que li feren pegar un pás. Pepet li arreaba tiróns del cordell, els atres pastors 'l espeñien per darrere y ell dia que nones, pues que a cada tiró que li pegaba Pepet, soltava un *beé* sec y desgarrat com un chemec; esta es-sena se repetia asovint, la cheut esclatonaba en rialles perdent la devosió, hasta qu' arribaba l' aguasil y en dos pataes convencía al borrego que debía moure. Ya anaben unflánseli els nasos al Retor en tanta paraeta y tants de *beés*.—¿Estaba alló desent? ¡ahón s' havia vist un animal de carn y hósos, mesclat en ósosos tan séries? ¡qué alló era un chóc? ¡aquella irreveréncia no se podia consentir!—pero era el fill del alcalde y no tenia més remey que tragar saliva.

L' alcalde, que foa rato que notaba l' atufamenta del Retor, cregué prudent pendre una determinasió, y li digué a l' aguasil:—«Ché, Pascualo, ves y pren eixe borrego al bras y tingam la festa en pau»;—a lo que Pascualo, no posant cara de satisfació a la encomanda, y chirant el morro, se dirichí en prou calma a complimentar les ordens de l' alcalde; respirá el Retor, pero la cheut al vore a l' aguasil en lo borrego al bras, li entrá més risa encara, y les *cuchufletes* y els comontaris se sosofen sinse parar, que va ser pichor el remey que l' enfermetat.

Pasaren els pastorets, s' endugueren les rises y la alegría y torná la soriotat al públic. ¡Allí vonia Ella! ¡l' amada de tots! ¡la divina Pastora! ¡la que havia acohonortat tants córs! ¡la que tenia tantes llágrimas aixugaes! ¡Quánts fills habien tornat de la guerra sans y plens de salut! ¡cuántes criatures arrancaes a les garres de la mórt! ¡cuántes desichos cumplits y cuántes gracias alcansaes! Les donas se posaben els mocadors al cap, els hómens se descubrien y tots s' achenollaben al seu pas, rendint un triunt de humildat y venerasió a aquella Santa imacho que tan fervorosa se despertaba en aquells córs sensills; y Ella, baix del aixerer sentá, en el seu bras el diví Pastor, als péus dos pastorets adorantla y hasta els borreguets achenollats ¡tan rebonical pasaba machestuosa y plena de llum, engrunsantse al compás de triunfal marcha, entre aquelles chents, ánimes inchénues que plenes de fervor l' aclamaben reina del Sél y de la Terra.

Al costat de l' anda anaben les clavaríeses, en los ulls baixos com corresponia a la devosió y al acté, pero no per aixó deixaben de curio-

sechar, de reull lo que pasaba 'l seu alreedor. La *Bonica* caminaba al mateix costat de la *Patrons*; les llums de l' anda reflectantse en les chóyes li donaben un aspécte desllumbraor, resaltant més la seua bellesa; pasaba, y al pasar, deixaba darrere un estél de remors d' admirasió; tots se fijaben en ella, y se feen creus de lo hermosa qu' estava y lo be que li caía la róba.

El *Barberet* eixia per tots los cantóns per vórela, pero ella li chiraba la cara en desprési, éll estava miranto y no ho creía. «¡Redell!» ¿tan pronte s' había olvidat de tot? ¿tan póca memória tenía? Aquells desprésits li removien els humors, y ya se plañia d' haber abandonat uns amors en qu' era l' envecha del mon.

Micalet el *Frare*, anaba en la prosesó próp d' ella, y no había pará ni paraeta, que no li posara els ulls téndres, y la *Bonica* li corresponía en un mich sonriure pera ferli vore qu' el vea sinse mirarlo; a éll li caía la baba, y aixina s' acabá la *vólta*, hasta que la Santa imache entrá en l' ermiteta entre 'l voltech de campanes, la marcha real y un «engraellat» d' els fins, que feu retronar tota la sérra.

Parlaoríes y murmurasións

Acabá la festa, les dónes se ficaren en casa, quedant algún roglot de comares per lo carrer; els hómens en les tendes, y comensá la *tisora*.

Tots estaben d' acórt, en que les festes d' aquell añ, habían estat de lo més lluides; ¡qué traques! ¡quines mascletaes! y qué canterelles! ¡aixina, aixina! pera qu' els del atre pòble les oiren be, y s' enteraren que tenían pimentóns y dinés de sóbra pera fer festes; ¡hasta 'l predicar l' habían dut de la Seu de Valensia, y había costat micha onsa de ór! Pero quin sermó! ¡qué ven! ¡alló era predicar, y no lo que fea 'el Retor, que no s' el ouia de baix la tróna!; per supóst que no l' había entés ningú; pero sobre tot lo que li va dir a la Pastora al final, ¡alló estigué molt bé! ¡cóm ploraben tots!

Pero en lo que les lloanses no tenían fi, era cuant se parlaba de la *Bonica*:—¡Alló no era dóna! ¡alló era una imache vestida de clavariesal; la veritat, ¡aquell áncel no podía ser com les atres dónes; no s' en había conegut cap, que li «fera puntes».

En aquella armonía cheneral, sóls había una nóta que desentonara, la *Purisimeta*, qu' els séls se la menchaben, no podía tragar en silénsi tantes alabanses, y se despachaba a son gust, en un rógle de comares, de la sigüent manera:

—¡Sa mare sabrá lo que li ha posat en aquella cara! perque alló... no era natural.

—Mira Rozeta—li replicá una chove farfallosa—lo que no zapiez de zert, n' ho diguez.

—¡Sí, perque tots no coneixem a la bruixa de sa mare, que sap de ingüents y *matáfules*, més qu' una chitana; y hasta d' unes herbes, pera desfer... lo que no cal dir!

—¡Chesús! ¡y quines cóses s' ouen!—digué señantse una agüela que s' había posat a escoltar.

- ¡L' Evancheli de la misa, tía Toneta! así tots mos coneixem.
 —¡Aixó son *llevantanses* que pösen a les *persones*!
 —¡Pos, aixina ho dihuen!
 —Zi volz mentir, diguez lo que ouz dir;—replicá la farfallosa; y la *Purissimeta*, no volent donar el bras a tórser, li retrucá.
 —Pos mira, Ineseta:

Cuant s' ou remor, agua per lo llavaor;
 Mes bruta, o mes neta, agua segureta;

Y pegant una portá, se ficá en casa.

- ¡Déixala, Ineseta; l' envecha se la mencha! digué l' agüela.
 —Aixó zon chénitz, tía Toneta—li contestá la farfallosa—y cascuna prengué el camí de sa casa, deixant póc a póc el carrer desért, hasta que la quietut reiná per tot arréu.

Sóls trencaba el silénsi, alguna cólla de fadríns resagats, qu' eixien de les tendes de *ferse* les últimes copes; els uns pegant brandaes se dirichien a *dormir-la*; els atres, burlant la vichilansia de les rondes, feren provisió en la tenda, se la posaren dins la faixa, y anaren a buscar en els arrabals desahogo al seus cósos esperitats. Entre éstos últims, se encontraba la cólla del *Barberet*, que volent olvidar melenchies de amor, li había donat gust al gargamell y portaba *micha punta*, una guitarra y uns *amigachos* de la seua *córda*.

Per atra banda, Micalet el *Frare* se llepaba de gust la méi que li chorraba dels *morros* pensant en la *Bonica* y en el rato qu' anaba a pasar en la *Fonteta*; y pues que s' acostaba l' hóra y no había temps que pédre, hauría d' anar pensant en prepararse lo que li había de dir a aquell *anchelet*.

Visanteta, fiel a la seua paraula, y veent que l' hóra de cumplirla s' en venía damunt, se llevá tots els adornos y lligaments que la sofocaben, es cambiá la *basquiña* per lo vestit dels *dumenches*, que no era cósa de acudir de cuantsevól manera a una sita d' amor, y cuant li paregué 'l moment mes oportú pera no ser vista, agafá la *boticheta* é ixqué de casa camí del arrabal.

En la Fonteta dels oms

Aquella nit, tot era calma y quietut: siga la calor o la basca, tot ho enforoguía, y ni tant sóis el orachet de la tórta fea que s' tremolara una fulla en los arbres, en aquells oms réctes y paralels, que voltaben, per darrere dels bancs de llóses de rodano, la fonteta duya el nó de ells: aquella fonteta d' aigua clara y amarguesa, que regalaba salut al pòble, verdor a l' hórta, y frescor a aquell tros de tórta plé de mistéri y poesia.

S' escoltava el sorollet de l' aigua de la canaleta, que no paraba de chorrar may. La lluna ho empolsia tot d' una claritat de neu tan cherrida, qu' es palpaba.

Allí, y a aquelles hóres, com ya sabem, Visanteta la *Bonica* había sitat a Micalet el *Frare*: Micalet ya estava allí esperant.

Sentat en un banc estava el *Frare* y tot era ulls y orelles. S' en contraba nerviós, excitat, febrosenc, el cas no era pera menys, pues qu' anaba a realisar una de les ilusions que més hablen destrósat son cor, n dels anhels que més había desichat desde que tenia seña.

L' excitació del moment achudá per una imachinació superstisiosa, fea que li paregueren fantasmes, l' ombra dels arbres reflectá en tórta per la llum de la lluna, y hasta li pareixia oir, en lo cant monorrítmic dels grills, ánimes en pena, en les que Deu había castigat l' avarisia, fentles cantar etórnament el *ric ric ric* de sempre, y en les estréles, els esperits dels chusts, que corresponien en un parpadech humoristic y burló a cada *ric-ric* dels condenats. Pero cuant el seu deliri puchaba de punt, hasta correr paretles en lo dels visionaris, era cuant per la imachinació li pasaba la imache de Visanteta. De sobte el desllumbraba una gran claritat, com un núbol ple de sól, y en mich del núbol, la *Bonica* resplandint de llum per totes bandes, hermosa y sonrientli com en la prosesó l' había vista.

En estes estava cuant vingué a despertar-lo d' aquell ensómit el remor d' un caminar menudet y silenciós; feu atensió, y pronte ant sa vista, sparégné la *Bonica*, pero afoques, duentlo a la realitat en estes paraules:

—¡Ché, tú eres el que no habies de vindre? ¡Pos si t' descuides fas tart!

—Do milacre m' veus así,—li respóngué,—h' estat apunt de no acudir, porque creía que m' faries feta.

—¡Aixina sou tots!—contestá ella molt ofesa;—teniu tanta formalitat que ducteu de la dels demás.

—De mí en ca no pòts tú parlar; yo ne tinc y ne tindré.

—Aixó es vorá!

—¡To hu chure!

—Mira, díguesme, díguesme pronte lo que m' habies de dir, que pót vindre algú, y no son hóres estes...

—Pues vine,—dígué Micalet prenentla per un bras—sentat así:—y ella soltantse d' un estiró li contcatá.

—Ché, no córragues tant que pòts caure; y al aplegar a este punt la

conversació, s' oixqueren unes veus que s' acostaben; y al posar atenció, la *Bonica* es va fer més blanca que la calç dels banes.

—¿Quí són?—li preguntá éll.

—El *Barberet* en los amigachos; y fent un mohí de contrarietat, afechí: ¡Cuánt repoquisima vergoña hía en este pòble!

El grupo estaba damunt, y *Visanteta*, si vores compromesa, pensant en les consecuènsies que li podia portar aquell encuentro, volgué evitarlo, y no podent fuchir, dugué a *Micalet* darrere d' un banc, y el feu achopir en compaña seua.

Arribá el *Barberet* en los demás, y feren alto en la fonteta. Traigué de la faixa una botella y empuñantla, exclamá:

—¡Caballers, má de rondal! ¿A qui li 'n mesure una? y prenitla el *Mellat* se la tirá al *colet* de colp, dient, después d' eixugarse la boca en la mánega:

—¡Arróp y tallaetes!... Ché, la qu' estaba arróp y tallaetes, en la prosesó, era la *Bonica*! ¿No te s' han remogut els humors?

—La *Bonica* y yo,—digué el *Barberet*,—no tenim res que fer. ¡Aixó s' acabat!

—Vamos, ya ho teniu tot fet;—y el *Barberet*, donant coll a la seua presunsió, y posant en les paraules tota la mala baba qu' el despech li dictaba:—Es clar—i contestá y afechí:—¡Si eixe bane parlará!...

Inútil fon que *Visanteta*, qu' al oír aquell insult estaba desfallida,

volguera contindre a Micalet, dientli entre sospir y respir:—¡No fases cás... déixalos... están borrachos!—perque el chic com un gat cuant l' acorralen, botá de sobte, dient en molt de corache:

—¡Aixó es mentira! ¡tú eres un fanfarró cobart, que no tens mes que llengua! ¡ya ho saps!

Siga que tots creguoren qu' en realitat había parlat el banc, siguen els vapors del esperit lo qu' el se ho feu vore, pegaren a fuchir, y hasta la guitarra quedá allí abandoná; pero al reconéixer en la veua Micalet el *Frare*, se referen, tornant a la *Fonteta*.

Sénto el *Plantó*, qu' era el més aplomaet de tots, prengué la parau-la pera calmar els ánimos:—¡Ché, si es Micalet!

—¡Sí, yo soc!—digué el *Frare*—¡y no m' amague, ni fuixc! ¡Vulle vore els pimentóns d' eixe embustero hasta ahon apleguen!

—¡Ché, yo no m' póse, com les dónes, raere dels bancs a escoltar lo que no m' impórta!—contestá el *Barberet*.

—¡Roin! ¡granuja!—exclamá fóra de sí el *Frare*.

—¡Redell!—digué el *Barberet* avalantsantse sobre éll.

—¡Ché, qu' es asó!—exclamá el *Plantó* interposantse.—Así no som, ni més ni manco, que tots un' «armonía»!... ¿Má qu' estaria bonico, que tots amics y d' un poble, feren una animalá?—y agarrant la botella li la oferi a Micalet, afechint;—Ché, *Frare*, tin, beu, que tens la vista tórbola, beu pa que te s' aclarixca,—y después d' una pausa proseguí:—A fe que si hagueres oit lo que digué de tú, sa mare, en cá la *Picanta*, no defendries a eixa... chica, en tanta guapesa!

—¿De mí?

—Presisament a tú no t' nomená, pero parlaba de vosatros.

—¿Y qué 's aixó?

—Se parlaba de si tenieu tant o més cuant, y saltá la tía *Ancheleta* y digué:—«Deixe corral han de pasar per así!»—y es señalaba la gola,—«molts de pollastres! ¡al temps!»

—¡Aixó!...

—Aixó 's pót probar. Pregúntaliu a la mare de *Peranseta* la viuda, a *Nélo Rodasóques* y a *Doloretas la Dolça*, qu' estaben presents, si no te fies de mí.

—¿Aixó es veritat?

—De sóbra. Conque tú vorás, si val la pena el pendre acaloraes per més de quatre «fadrinetes».

Micalet se quedá ductós, vasilant, y sinse saber a quina carta quedarse.

A la *Bonica* el pesar l' ofegaba; li faltaben les fórses per moments, y tenía qu' apoyarse sobre la paret del banc pera no caure; volia eixir a defendres, y no podia; volia parlar, y li se fea un nuoc en la gola, que li apagaba la veu; ¡alló no tenía remey! Mentres tant, el *Frare*, mich convensut, conversaba en els amigachos del *Barberet*, que per acabar de convénserlo li digueren:

—Ché, déixat estar de tontaes; tóca, tóca en mosatros; anem a cantarli dos cansóns a la *Purísima*, y... hasta a la *Bonica* si tú vóls.—Y póc a póc, el feren seu, y anaren enduéntseló d' allí.

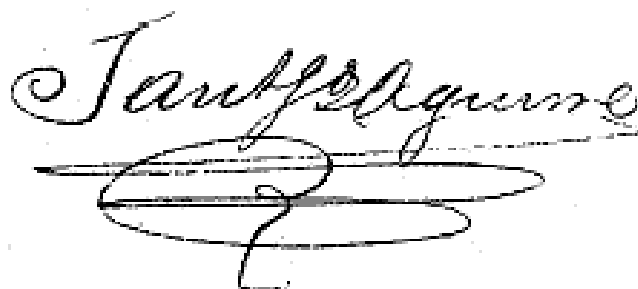
Encara se divisaben els bultos entre la foscor dels abres, y la *Bonica*, en un últim esfórs, agarrantse a la paret del banc, pogué mich

alsarse de terra, tremolantse tota, y en veu apagá y fosca desahogá son pit apostrofant al *Barberet* d' este módo:

—¡Lladre!... ¡deshonrat!... ¡lladre, més que lladre!—y dient —¡Ay, mare meua!—caigné en terra com una flór desfeta y trapichá per un mal vent, aquell cós tan envechat per unes, com desichat per altres. Batechaba el seu còr baix del chipó, com si tinguera dos colomes aprensos; la falda al caure, había contornechat unes formes masises, de opulénsia grega; el mocador mich deslligat, descubría la morbidés d' un pit, ahon era més lo que s' adivinaba que lo qu' es ves; un rach de lluna colantse per entre les branques dels arbres, chuaba en l' or de la pinta mich despresa del rodete, y la malla de cabell negre d' u dels caragóls, caentli per la galta, acarisiaba les fulles de rósa dels seus llabis. ¡Póbra Visanteta! ¡Cuánt car li costaba el que la motecharen de *Bonica!*

Mesclat en l' orachet de la nit, que ya comensaba a ajenar, y entre les nótes atersiopelaes de la guitarra, arribá hasta la Fonteta la seguent cansó:

Si vas a la fònt, chiqueta,
y al costat el novio dús,
molt d' ull en la boticheta,
que s' trenca en un dir Chesús.

Valénsia 22 de Mars de 1914.

Il·lustracions de F. GASCÓN SIRERA

:: Portá de CATALÁ :: : : : Fotografats de J. GARCÍA : : : Imp. LA GUTENBERG - Valénsia ::

NO S' ATMITIXEN ORICHINALS QUE NO SE DEMANEN